

Київ у соціокультурному просторі XIX – XXI століть: національний та європейський контекст

*Матеріали Всеукраїнської
науково-практичної конференції*

13 квітня 2011 року



<i>Яковина Микола</i> . Культурна спадщина Києва (проблеми охорони нерухомих пам'яток)	5
<i>Стріха Максим</i> . Київська традиція українського перекладу в контексті націєтворення	11
<i>Панькова Світлана</i> . Із когорти киевознавців 1920—1930-х рр.: Сергій Шамрай	24
<i>Марочко Василь</i> . Торгсини на вулицях Києва: хліб в обмін на золото	33
<i>Шаповал Юрій</i> . Кагебістські меандри одного киянина	42
<i>Зінченко Арсен</i> . Історична свідомість студентів вишів Києва (за результатами опитування осені 2009 р.)	52
<i>Ковальов Євген</i> . Київ в описах подорожей мандрівників з Великої Британії і США першої половини XIX ст.	57
<i>Кравченко Оксана</i> . Педагогічна й громадська діяльність Пантелеймона Куліша у Києві (1839—1845 рр.)	63
<i>Тарасенко Ольга</i> . Діяльність учених Університету св. Володимира в Київській археографічній комісії у 50—80-х рр. XIX ст.	67
<i>Васильчук Володимир</i> . Вплив німців на культурний розвиток України	72
<i>Гальчинський Богдан</i> . Київський період життя та громадської діяльності Миколи Лисенка	77
<i>Коцур Надія</i> . Роль учених Київського університету св. Володимира у становленні наукових основ гігієни (друга половина XIX ст.)	85
<i>Окаринський Володимир</i> . Українофільські нонконформістські рухи демократичного спрямування серед польської та української студентської молоді Києва (50-ті рр. XIX ст.): формування та еволюція	89
<i>Шевчук Оксана</i> . Внесок вихованців Київської колегії Павла Галагана в історію освіти та педагогічної думки України	95
<i>Чорна Людмила</i> . Роль науковців Київського університету св. Володимира у поширенні природоохоронних ідей (друга половина XIX — початок XX ст.)	99
<i>Абрамова Ірина</i> . Садиба Крістера на Пріорці як комплексний об'єкт культурної спадщини	103
<i>Бурдіна Ніна</i> . Формування бюрократичного апарату Києва у другій половині XIX — на початку XX ст.	107
<i>Зайцева Зінаїда</i> . Українське наукове товариство у Києві: обставини заснування та діяльність (1907—1922 рр.)	112
<i>Петрощук Наталія</i> . Змістові та організаційні характеристики діяльності Фребелівських вчительських курсів у Києві в 1912 р.	118
<i>Коваленко Сергій</i> . Діяльність чеських спортивних товариств у м. Києві на початку XX ст.	122
<i>Котюк Віктор</i> . Багатонаціональний Київ у 1917 р.	127

<i>Бонь Олександр</i> . Інтелігенція та більшовицький режим: справа «Київського обласного центру дій» у спогадах Наталії Полонської-Василенко	132
<i>Саган Галина</i> . Діяльність київського славіста А. І. Степовича з налагодження наукових зв'язків з югослов'янами.	137
<i>Січка Марія</i> . Музей міста Києва: перша спроба створення.	141
<i>Ушеренко Дмитро</i> . Київські сторінки життя Стефана Таранушенка.	146
<i>Байталюк Ольга</i> . Створення Києво-Кирилівського державного історико-культурного заповідника (за матеріалами Державного архіву Київської області)	150
<i>Срібна Марія</i> . Функціонування Червоного Хреста у Києві у 30-х рр. ХХ ст.	155
<i>Бажан Олег</i> . «Чекістський портрет» міста Києва першої половини ХХ ст.	159
<i>Вакулишин Сергій</i> . Промисловий комплекс Києва на початку 40-х рр. ХХ ст. (спроба реконструкції)	162
<i>Виноградов Степан</i> . Українські націоналісти і окупований німцями Київ.	165
<i>Преловська Ірина</i> . Іван Михайлович Скуленко — перший директор Софійського державного заповідника.	173
<i>Рева Лариса</i> . Павло Миколайович Попов — визначний літературознавець, фольклорист, книгознавець, бібліограф.	180
<i>Горбатюк Ольга</i> . Відновлення загальноосвітньої школи Києва у 1943–1953 рр.	184
<i>Грищенко Володимир</i> . Школа плаката Віталія Шості	187
<i>Ковпак Людмила</i> . Розвиток медицини у Києві: здобутки та проблеми реформування (1991–2010 рр.)	190
<i>Неведомська Євгенія</i> . Міжнародна школа «Меридіан» у палітрі столичної освіти	194
<i>Паламарчук Лариса</i> . Підготовка педагогічних кадрів до формування і реалізації змісту соціокультурної складової киевознавства	196

Кравченко Оксана. *Педагогическая и общественная деятельность Пантелеймона Кулиша в Киеве (1839—1845 гг.)*

В статье проанализирована жизнедеятельность П. Кулиша в Киеве (1839—1845) как педагога и общественного деятеля. Изучена его работа как учителя Киево-Печерского и Киево-Подольского уездных училищ, члена Временной комиссии для рассмотрения давних актов, а также его сотрудничество с членами Кирилло-Мефодиевского общества.

Ключевые слова: П. Кулиш, Киевский университет св. Владимира, М. Максимович, Киево-Печерское уездное училище, Киево-Подольское уездное училище, Кирилло-Мефодиевское общество.

Kravchenko Oksana. *Pedagogical and public activity of Pantelejmon Kulish in Kyiv (1839—1845)*

The article shows vital function P. Kulish in Kyiv (1839—1845), as teacher and public men. To establish, that he worked teacher in Kyiv-Pechersk and Kyiv-Podil college. He was member of temporarily committee for examination old given acts, cooperated with members Cyrulo-Methodij community.

Key words: P. Kulish, Kyiv University sv. Volodymyr, M. Maksymovych, Kyiv-Pechersk college, Kyiv-Podil college, Cyrulo-Methodij community.

Тарасенко Ольга,

доцент, Київський університет імені Бориса Грінченка,
кандидат історичних наук

ДІЯЛЬНІСТЬ УЧЕНИХ УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА В КИЇВСЬКІЙ АРХЕОГРАФІЧНІЙ КОМІСІЇ У 50—80-х рр. ХІХ ст.

У статті досліджується діяльність учених Університету св. Володимира в Київській археографічній комісії у 50—80-х рр. ХІХ ст., зокрема, правника М. Д. Іванишева, істориків В. Ф. Домбровського, В. Б. Антоновича.

Ключові слова: Київська археографічна комісія, Університет св. Володимира, наукова діяльність.

Розглядаючи питання про роль і місце м. Києва у соціокультурному просторі протягом ХІХ—ХХІ ст., варто виокремити роль вчених Київського університету у формуванні цього закладу як відомого наукового центру. Заснований у 1834 р., Університет св. Володимира протягом всього часу свого існування відіграв винятково важливу роль в освітньому, науковому та культурному розвитку Києва, а закладені університетом традиції у цій царині зберігаються й досі.

Метою статті є дослідження діяльності вчених Університету св. Володимира в Київській археографічній комісії у 50—80-х рр. ХІХ ст., зокрема, правника М. Д. Іванишева, істориків В. Ф. Домбровського, В. Б. Антоновича.

Вчені Університету св. Володимира були серед перших і постійних працівників Тимчасової комісії для розгляду давніх актів (1843—1921 рр.), яка у літературі традиційно називається Київською археографічною комісією (далі — КАК, Комісія. — *О. Т.*). Комісія була заснована у Києві як спеціалізована наукова інституція для вивчення та розробки практичних, теоретичних і методичних проблем археографії.

Історія діяльності Київської археографічної комісії загалом добре висвітлена вченими продовж ХІХ—ХХ ст.¹, проте, на наш погляд, недостатньо уваги приділено внескові вчених Університету

¹ Романович-Славатинский О. В. Жизнь и деятельность Н. Д. Иванишева, ректора университета Св. Владимира и вице-председателя Киевской археографической комиссии / О. В. Романович-Славатинский. — СПб., 1876. — Р. VIII. — С. 203—320; *Його ж.* Очерк истории Киевской археографической комиссии и деятельность в ней Н. Д. Иванишева // Древняя и Новая Россия. 1876. — № 1, 2, 3, 6, 7. — С. 19—44, 141—146, 224—244, 143—159, 213—226; *Левицкий О. І.* Пятидесятилетие Киевской комиссии для разбора древних актов (1843—1893 гг.): Историческая записка о ее деятельности / О. І. Левицкий. — К., 1893. — 140 с.; *Журба О. І.* Деятельность Киевской археографической комиссии по изданию и изучению источников по истории Украины периода феодализма : дис. ...канд. ист. наук / О. І. Журба. — Днепропетровский государственный университет, 1989. — 235 с. *Його ж.* Київська археографічна комісія 1843—1921. Нарис історії і діяльності. — К., 1993. — 185 с.

св. Володимира в Київській археографічній комісії у 50–80-ті рр. XIX ст., зокрема, правника М. Д. Іванишева (1811–1874), істориків В. Ф. Домбровського (1810–1845), В. Б. Антоновича (1830–1908).

Київська археографічна комісія² офіційно існувала як урядова установа при канцелярії Київського військового, Подільського і Волинського генерал-губернатора, була першою загальноукраїнською інституцією та одним із найбільших і найавторитетніших центрів виявлення, вивчення та публікації джерел історії України XIV–XVIII ст. на Наддніпрянщині. Комісія консолідувала українських істориків й археографів Наддніпрянської України, передовсім учених Університету св. Володимира. У різний час членами КАК були визначні діячі української науки і культури — Т. Г. Шевченко, П. О. Куліш, М. І. Костомаров, М. О. Максимович, М. Д. Іванишев, В. Б. Антонович, О. І. Левицький, М. С. Грушевський, І. М. Каманін, В. С. Іконников, М. Ф. Владимирський-Буданов, М. В. Довнар-Запольський та ін.

Діяльність КАК склала цілу добу у розробці історії України. Члени Комісії розшукували документи в архівах місцевих судово-адміністративних установ, магістратів, монастирів, у приватних осіб. Зібрані документи створили ядро Київського центрального архіву давніх актів, відкритого у 1852 р. Окрім збирання, видання пам'яток, майже всі видання Комісії супроводжувались ґрунтовними дослідженнями та монографіями різнобічних питань кола вивчення. Наукове й суспільно-просвітницьке значення праць КАК полягає у капітальному дослідженні проблем, які зумовлені змістом пам'яток. Виданням «Архива Юго-Западной России», українських літописів — Самійла Величка, Григорія Граб'янки, Самовидця — КАК збагатила вивчення історії українського народу фундаментальними джерелами³.

У серійних багатотомних виданнях — «Памятники» у 4 томах (1845–1859), «Архив Юго-Западной России» у 35 томах (1859–1914) та інших збірках — Комісія опублікувала значний масив документальних матеріалів і пам'яток з історико-культурної спадщини України XIV–XVIII ст., що склали джерельний фундамент історичних досліджень другої половини XIX–XX ст. Єдиційна методика, розроблена членами Комісії, організаційна структура та основні напрями її діяльності справили значний вплив на формування вітчизняної археографічної практики впродовж XIX–XX ст.

Створення КАК відбулося за умов розвитку національно-визвольного руху. Вона стала невід'ємною складовою частиною українського національного відродження, через свої публікації несли у суспільство правдиву інформацію про самотню й багатотомову історію України, яку офіційна ідеологія представляла історією російської провінції.

У цій урядово-науковій установі працювали кирило-мефодіївці М. І. Костомаров, П. О. Куліш, Т. Г. Шевченко. М. І. Костомаров готував до друку видання літопису Самійла Величка, у цьому йому допомагав М. І. Гулак. У підготовці перекладу джерел української історії з латинської мови вченому допомагали А. В. Маркович, І. Я. Посяда, Г. Л. Андрузький. Літопис Самійла Величка вийшов вже після арешту історика під редакцією М. О. Рігельмана. За дорученням КАК у 1845 р. Т. Г. Шевченко їздив Полтавщиною, Київщиною, замальовував історичні пам'ятки. Відомі його подорожі на Волинь і Поділля. Разом із М. Д. Іванишевим Т. Г. Шевченко брав участь у розкопках Великої Могили, могили Трьох братів, біля Переп'ятихи й Оленівки⁴.

Значущий внесок у становлення Комісії зробив В. Ф. Домбровський, підпис якого поруч із підписами М. О. Максимовича, М. Д. Іванишева, С. І. Шодуара стояв під актом її установчого засідання від 19 листопада 1843 р. Професору Домбровському було доручено редагувати історичні пам'ятки у виданнях КАК, юридичні мав редагувати професор Іванишев, а пам'ятки словесності й освіти — професор Максимович⁵.

² Центральний державний історичний архів України у м. Києві (ЦДІАК). — Ф. 442. — Оп. 152. — Спр. 232. — Ч. І. — Арк. 1, 2; Оп. 1. — Спр. 8520. — Арк. 17 зв.; Оп. 72. — Спр. 444. — Арк. 160; Оп. 1. — Спр. 4821. — Арк. 22; Оп. 806. — Спр. 281. — Арк. 1, 70.

³ Торжественное публичное собрание Киевской комиссии для разбора древних актов в день пятидесятилетнего ее юбилея 19 ноября 1893 года. — К., 1893. — 36 с.

⁴ Міяківський В. Кирило-мефодіївці в археографічній комісії / В. Міяківський // Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергійовича Грушевського. — К., 1928. — Т. І. — С. 312–323; Сергієнко Г. Я. Діяльність Т. Г. Шевченка у Київській археографічній комісії (1845–1847 рр.) / Г. Я. Сергієнко // Український історичний журнал. — 1991. — Ч. 3. — С. 43–54; Гончарук П. Участь кирило-мефодіївців у діяльності Київської тимчасової комісії для розшуку староданих актів / П. Гончарук // Київська старовина. — 1993. — Ч. 4. — С. 71–77.

⁵ ЦДІАК. — Ф. 442. — Оп. 152. — Спр. 232. — Ч. І. — Арк. 71–71 зв., 96–97, 112–114 зв.; Левицький О. І. Указ. соч. — С. 18–22, 26.

Вже 21 січня 1844 р. були визначені перші кроки роботи членів КАК: М. О. Максимович мав опрацювати акти Луцького братства, М. Д. Іванишев — вивчати юридичну пам'ятку «Устав на волюки» 1577 р., В. Ф. Домбровський — пояснити появу та розповсюдження унії на Правобережній Україні, досліджуючи луцькі та володимирські актові книги⁶.

Саме завдяки зусиллям і наполегливій праці В. Ф. Домбровського були збережені безцінні пам'ятки минулого Волині. Результатом наукової експедиції історика влітку 1843 р. на Волинь за маршрутом Київ — Житомир — Кременець — Почаїв — Луцьк — Володимир-Волинський — Київ стало зібрання документів, що склали фундаментальну джерельну базу видань Комісії. Важливою була діяльність вченого у складанні коротких описів архівів на Волині, де на той час збереглося чимало рукописних реліквів та судово-адміністративних книг XVII—XVIII ст. Першим із діячів Комісії В. Ф. Домбровський оцінив значення актових книг для історичної науки і археографії⁷. Наголошено, що з кінця 50-х р. XIX ст. видавнича діяльність КАК велася переважно через публікацію матеріалів актових книг Правобережної України. Зібрані вченим історичні документи стали джерельною базою перших видань Комісії. За підрахунками дослідника її історії О. І. Журби, вони становили 31 % загальної кількості документів, що увійшли до двох перших відділів першого тому «Памятников»⁸.

Видання 1845—1859 рр. значно розширили джерельну базу вивчення історії України з найважливіших питань соціально-економічного, політичного і культурного розвитку, що становило головний підсумок діяльності КАК на початковому етапі. За цей час Комісія видала сім томів документальних джерел, чотири томи українських козацьких літописів та одну археологічну роботу (альбом «Древности»), що дістали високу оцінку істориків⁹.

Початок другого етапу діяльності установи припадав на зламний період історії, межу 50—60-х рр. XIX ст., коли помітно активізувався український національно-визвольний рух, представлений гуртками хлопоманів, громадівців, редакцією часопису «Основа». Саме у цей період з'явилася зацікавленість різних суспільних сил в історичному знанні як історично-правовому виправданні й обґрунтуванні власних дій. Цьому сприяла зміна загальних умов розвитку історичної освіти і науки, зокрема новий ліберальний університетський статут 1863 р. Внаслідок діяльності академічних установ, університетів, наукових товариств, проведення археологічних з'їздів значно зросли масштаби історичних досліджень, популяризація історичних знань. Було видано значне число публікацій джерел, які висвітлювали період нової історії. Проблематика та джерельна база публікацій істотно розширилися, виникли спеціалізовані історичні журнали. Спеціалізація та диференціація історичної науки поглибилися, зросло значення спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін — археології, археографії, архівної справи, джерелознавства, які наприкінці XIX ст. чітко виокремилися.

Другий етап роботи Комісії був пов'язаний із виданням «Архива Юго-Западной России» (далі — АЮЗР). Заслуга опрацювання плану АЮЗР належала професору М. Д. Іванишеву¹⁰, за-

⁶ ЦДІАК. — Ф. 442. — Оп. 152. — Спр. 232. — Ч. I. — Арк. 159 зв. — 162.

⁷ Журба О. І. Київська археографічна комісія 1843—1921. Нарис історії і діяльності / О. І. Журба. — К., 1993. — С. 135—140; Журба О. І., Ковальський М. П. Значення діяльності В. Ф. Домбровського у становленні Київської археографічної комісії / О. І. Журба, М. П. Ковальський // Вісник Київського університету. Історичні науки. — 1989. — Вип. 31. — С. 48—54.

⁸ Журба О. І. Київська археографічна комісія 1843—1921. Нарис історії і діяльності / О. І. Журба. — К., 1993. — С. 41.

⁹ Памятники, изданные Временною комиссиею для разбора древних актов, Высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. — К., 1845. — Т. I. — 990 с.; Памятники... — К., 1846. — Т. II. — 776 с.; Памятники... — К., 1852. — Т. III. — 754 с. Памятники... — К., 1859. — Т. IV. — 968 с.; Летопись событий в Юго-Западной России в XVII ст., составленная в 1720 г. бывшим канцлером малороссийской генеральной канцелярии Самоилом Величком. — К., 1848. — Т. I / под ред. Н. И. Костомарова и М. О. Ригельмана. — 533 с.; 1851. — Т. II. / под ред. М. О. Ригельмана. — 645 с.; 1855. — Т. III / под ред. И. О. Самчевского. — 584 с.; 1864. — Т. IV / под ред. В. Б. Антоновича и И. О. Самчевского. — 423 с.; Летопись гадяцкого полковника Григория Грябянки / под ред. И. О. Самчевского. — К., 1853. — 420 с.; Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского в Литве и на Волыни : в 2 т. / под ред. М. Д. Иванишева. — К., 1849. — Т. I. — 402 с.; Т. II. — 376 с.; Древности, изданные Временною комиссиею для разбора древних актов. — К., 1846. — Вып. I—III / под ред. М. Д. Иванишева.

¹⁰ Гриценко І. С. М. Д. Іванишев — засновник історико-правової школи університету св. Володимира / І. С. Гриценко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія юридичні науки. — 2000. — Вип. 40; Киян О. І. М. Д. Іванишев як історик й організатор історичної науки / О. І. Киян // Український історичний журнал. — 2002. — № 2. — С. 85—99.

сновнику історико-правової школи Університету св. Володимира, який вивчав у творця історико-юридичної школи К. Ф. Савіні у Берліні методологію історії права і методи видання історичних документів. К. Ф. Савіні доводив, що право розвивається органічно, ступенево, на основі «народного духа», у невід'ємному зв'язку із загальним розвитком народу. У виданнях М. Д. Іванишева, особливо у працях його учня В. Б. Антоновича (вступні статті до АЮЗР), ідея окремішності прав українського народу, відмінного і від поляків, і від росіян, знайшла своє підтвердження. Це сприяло виникненню київської документальної школи, в якій «ідейні концепції романтиків дістали матеріальну базу через позитивістське вивчення документів суспільно-економічного походження»¹¹.

Видання джерел АЮЗР розгорнулося з восьми великих проблем (частин), по кілька томів кожна. Це дозволило паралельно вести дослідження у різних напрямках, готувати водночас декілька великих публікацій. План нової серії вбирав: акти щодо історії Православної Церкви на Правобережній Україні; акти щодо влаштування сіл і відносин поміщиків і селян; акти про економічний стан і управління міст; справи королівських, поміщицьких, гродських і общинних судів; акти державно-економічні про податки і торгівлю; ухвали провінційних сеймиків; акти політичні про козацькі війни; матеріали про історію найзнатніших дворянських родів. План став наслідком тривалого вивчення вченими Комісії структури і складу книг судово-адміністративних установ України, врахуванням досвіду попередньої археографічної роботи. Значне розширення проблематики археографічних видань відобразило процеси подальшого розвитку української історичної науки, прагнення глибшого висвітлення всіх аспектів історії України¹².

У дослідженнях до першого тому першої частини АЮЗР «Акты, относящиеся к истории православнои церкви Юго-Западной России (1481—1596 гг.)» (1859 р.) та другої частини «Постановления дворянских провинциальных сеймиков в Юго-Западной России (1569—1654 гг.)» (1861 р.) професор М. Д. Іванишев, аналізуючи значний комплекс джерел, виокремив складні питання історії польсько-українських відносин XVI — першої половини XVIII ст., які привернули увагу широких верств суспільства на межі 50—60-х рр. XIX ст. та вивчалися наступними поколіннями вчених. Таким чином, розробка плану видань АЮЗР професором Університету св. Володимира М. Д. Іванишевим у 1857 р. визначила другий етап діяльності КАК та весь подальший її розвиток.

У зв'язку із розширенням кола археографічної діяльності в організаційній структурі установи в 1861 р. була запроваджена нова посада головного редактора, який ставав науковим керівником Комісії. Конкретну наукову роботу, пов'язану із відбором джерел, їх підготовкою до публікації, здійснювали саме головні редактори. Посаду головного редактора КАК у різні часи обіймали професори Університету св. Володимира: М. Д. Іванишев (1859—1863 рр.), В. Б. Антонович (1863—1882 рр.), М. Ф. Владимирський-Буданов (1882—1916 рр.). Як помічники голови Комісії та найактивніші археографи, вони підготували: із 37 книг АЮЗР 15 томів (М. Д. Іванишев — 2; В. Б. Антонович — 9; М. Ф. Владимирський-Буданов — 5, перший том сьомої частини АЮЗР — 1886 р. підготовлений до друку В. Б. Антоновичем спільно з М. Ф. Владимирським-Будановим)¹³.

Вдумливий підбір кадрів забезпечив спадкоємність у діяльності установи на різних етапах її історії, а зміна поколінь збагачувала новими науковими силами. Замість себе М. Д. Іванишев запропонував молодого В. Б. Антоновича, на формування якого мав значний вплив. Останній у 1874 р. сприяв затвердженню на посаді діловода Комісії свого учня, випускника Київського університету О. І. Левицького, який за період своєї діяльності у 1874—1921 рр. став справжнім літописцем й одним з провідних діячів КАК. У 1860—1880-х рр. у публікаціях брали активну участь також І. П. Новицький, Ф. О. й С. О. Терновські, М. В. Стороженко, С. Т. Голубев, К. Є. Козловський, І. М. Каманін.

Відзначимо, що на формування та розвиток КАК у 60—80-х рр. XIX ст. суттєво вплинув саме В. Б. Антонович. Наголосимо, що реально кількість публікацій, здійснених В. Б. Антоновичем, набагато перевищує друковану продукцію будь-якого члена Комісії за всю її 78-річну історію. Вчений підготував і видав 9 томів АЮЗР, в яких понад 4000 сторінок, надрукував близько 2200 документів,

¹¹ *Пріцак О.* Історіософія та історіографія Михайла Грушевського / О. Пріцак. — К.; Кембридж, 1991. — С. 6—7.

¹² *Журба О. І.* Вказана праця. — С. 77—79.

¹³ Там само. — С. 88.

З томи літописних пам'яток, підготував до друку брошуру свого вчителя М. Д. Іванишева про давні сільські громади. Загалом зібрана величезна кількість історичних документів. В ухвалі Комісії від 25 лютого 1874 р. йдеться про видачу грошової премії В. Б. Антоновичу за те, що він зібрав 8000 історичних документів¹⁴. Навіть вже після смерті вченого його матеріали використовували для нових публікацій КАК, а традиції Антоновича-археографа мали великий вплив на едиційну працю Археографічної комісії ВУАН у ХХ ст.¹⁵.

В. Б. Антонович продовжив реалізацію плану АЮЗР, розробленого М. Д. Іванишевим та прийнятого Комісією у 1858 р. Його публікації відкривали п'ять із восьми частин цього видання. Так, якщо четверта, п'ята, шоста частини відповідали тематиці плану М. Д. Іванишева (про походження дворянських родів, про міста, про селян), то третя й сьома частини (про козаків, про заселення Південно-Західної Росії) вперше були виділені у самостійні тематичні розділи структури АЮЗР саме В. Б. Антоновичем. Цим археографічна діяльність вченого визначила нову проблематику наукових праць Комісії, сприяла вдосконаленню плану М. Д. Іванишева. У публікаціях до історичних джерел професор Антонович порушив не вивчені проблеми історії України. Особливу увагу приділив питанням минулого українського козацтва, відвів цій тематиці чотири томи третьої частини АЮЗР¹⁶. Звернення до цих питань спричинилося активізацією національно-визвольного руху другої половини ХІХ ст., зростанням ролі народних мас у житті країни, пильною увагою до цих проблем у суспільних науках, літературі, мистецтві, поступом історичної науки загалом.

Наголосимо, що протягом 20 років В. Б. Антонович був не тільки науковим керівником Комісії, а й основним її автором і редактором. Вчений зібрав, опрацював і видав великий корпус документальних та наративних джерел. Його публікації, що передували джерелам, накреслили нові напрямки в подальшій археографічній діяльності Комісії¹⁷. Передмови професора Антоновича привертали до себе увагу істориків, викликали дискусії з окремих наукових проблем — усе це сприяло з'ясуванню реальної картини історичного минулого України. Дбаючи про продовження й розвиток традицій української археографії, вчений залучав до археографічної роботи молодих талановитих вчених, своїх учнів. Серед них — О. І. Левицький, у майбутньому один із засновників Української академії наук, її третій президент, та М. С. Грушевський. Усунення ж у 1882 р. В. Б. Антоновича з посади головного редактора Комісії стало проявом утисків офіційної влади щодо діячів українського національного відродження¹⁸. Таким чином, значення діяльності професора В. Б. Антоновича як наукового керівника КАК у 1863—1882 рр., її основного автора і редактора у зазначений час, є надзвичайно важливим для всього подальшого розвитку наукового дослідження історії українського народу.

Підсумуємо, що науковий внесок у діяльність КАК протягом двох перших етапів її роботи вчених Університету св. Володимира, професорів В. Ф. Домбровського, М. Д. Іванишева, В. Б. Антоновича був найвагомішим. Вони закладали підвалини національного контексту української історичної науки, надихали сучасників всебічно вивчати історію рідної землі, краю, міста, досліджувати величуну історичну й культурну спадщину українського народу.

¹⁴ *Ткаченко М.* Археографічні студії Володимира Антоновича / М. Ткаченко // Український археографічний збірник. — К., 1930. — Т. III. — С. 325—346.

¹⁵ *Кіржаєв С.* Традиції В. Антоновича-археографа в едиційній праці Археографічної комісії ВУАН / С. Кіржаєв // Академія пам'яті професора Володимира Антоновича. — К., 1994. — С. 112—121.

¹⁶ Архив Юго-Западной России (АЮЗР). — К., 1863. — Ч. III. — Т. I: Акты о казаках (1500—1648 гг.) / под ред. В. Б. Антоновича. — 553 с.; 1868. — Ч. III. — Т. II: Акты о казаках (1679—1716 гг.) / под ред. В. Б. Антоновича. — 1052 с.; 1876. — Ч. III. — Т. III: Акты о гайдамаках (1700—1768 гг.) / под ред. В. Б. Антоновича. — 1025 с.; 1902. — Ч. III. — Т. V: Акты о мнимом крестьянском восстании в Юго-Западном крае в 1789 г. / под ред. В. Б. Антоновича. — 974 с.

¹⁷ АЮЗР. — К., 1869. — Ч. V. — Т. I: Акты, относящиеся к истории городов и местечек в Юго-Западной России (1432—1798 гг.) / под ред. В. Б. Антоновича. — 740 с. АЮЗР. — К., 1870. — Ч. VI. — Т. II: Акты о крестьянах в XVIII ст. (1700—1799 гг.) / под ред. В. Б. Антоновича. — 819 с. АЮЗР. — К., 1867. — Ч. IV. — Т. 1: Акты о происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России (1442—1760) / под ред. В. Б. Антоновича. — 575 с.

¹⁸ ЦДІАК. — Ф. 442. — Оп. 815. — Спр. 391. — Арк. 1—6; *Журба О. І.* Назв. праця. — С. 94, 153—154.

Тарасенко Ольга. **Деятельность ученых Университета св. Владимира в Киевской археографической комиссии в 50—80-е гг. XIX в.**

В статье исследуется деятельность ученых Университета св. Владимира в Киевской археографической комиссии в 50—80-е годы XIX в., в частности, юриста Н. Д. Иванышева, историков В. Ф. Домбровского, В. Б. Антоновича и др.

Ключевые слова: Киевская археографическая комиссия, Университет св. Владимира, научная деятельность.

Tarasenko Olga. Activity of Scientists of St. Volodymyr University in Kyiv Archeographic Commission in the 50th — 80th years of XIX century

The activity of scientists of St. Volodymyr University in Kyiv Archeographic Commission in the 50th — 80th years of XIX century, such as a lawyer N. D. Ivanyshev, historians V. F. Dombrovskiy, V. B. Antonovych and others is researching in the article.

Key words: Kyiv Archeographic Commission, St. Volodymyr Kyiv University, scientific activity.

Васильчук Володимир,

професор кафедри історії України та філософії
Київського національного лінгвістичного університету,
доктор історичних наук

ВПЛИВ НІМЦІВ НА КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

У статті розглядається позитивна діяльність колишніх німецьких підданих Російської імперії в різні історичні періоди.

Ключові слова: етнічні німці, поселення німецьких колоністів, видатні німецькі імена.

В історії України є чимало сторінок, які б могли розкрити найцікавіші моменти розвитку країни. Сюди можна віднести багатонаціональне переплетіння всіх народів, які проживали і проживають нині на території сучасної України і називають її своєю батьківщиною. Ментальність будь-якого етносу не може розвиватися відокремлено від впливу народів, котрі примхою історії були визначені його сусідами.

Актуальність дослідження пов'язана з багатьма найважливішими проблемами сьогодення, зокрема, з питаннями розбудови нової України. Наша країна завжди приваблювала іноземних громадян, декого можливістю збагатитися за рахунок держави, а дехто просто сподівався знайти тут своє щастя. Зокрема, німецьке середовище дало Україні багато відомих учених, учителів, ремісників, будівельників та ін. Протягом довгого часу вони відігравали помітну роль у соціально-економічному житті нашої держави.

Метою цієї публікації є прагнення висвітлити імена та діяльність відомих німців, які зробили суттєвий внесок в історію розбудови України.

Уже в XIX ст. з'являється зацікавленість вивченням етнічного складу Росії, що було пов'язано із значним впливом громадян іноземного походження до імперії. Перші значні дослідження А. Клауса, А. Велицина, Г. Писаревського, в яких розкривається освоєння Південної України, вийшли в світ наприкінці XIX ст.¹ Крім вищезгаданих наукових робіт, для нас особливий інтерес становлять праці сучасників В. Фальц-Фейна, П. Палласа, наукові видання І. Кулинич, Н. Кривця,

¹ Велицин А. Немцы в России: Очерки исторического развития и настоящего положения немецких колонистов на юге и на востоке России / А. Велицин. — СПб. : Русский вестник, 1893. — 282 с.; Клаус А. Наши колонии. Опыты и материалы по истории и статистике иностранной колонизации в России / А. Клаус. — СПб. : В. Нусвальд, 1869. — XII, 455. — 102 с.; Писаревский Г. Из истории иностранной колонизации в России в XVIII веке / Г. Писаревский. — М. : Снегиревой А., 1909. — 128 с.